

DZIAŁALNOŚĆ ZAWODOZNAWCZA W KONTEKŚCIE TEORII ZAWODOZNAWSTWA

Zawodoznawstwo stanowi zakres badań o coraz bardziej rosnącym znaczeniu praktycznym, jak również teoretycznym.

Pojęcie „zawodoznawstwa” można ujmować w dwóch znaczeniach – szerokim i wąskim¹. W znaczeniu szerokim zawodoznawstwo rozumiane jest „bądź jako interdyscyplinarny obszar wiedzy, zlokalizowany na pograniczu nauk społecznych, przyrodniczych i technicznych, bądź jako ogół badań nad właściwościami i warunkami wykonywania zawodów, ich historycznym, społecznym i kulturowym znaczeniem, ich klasyfikacją, statystyką zawodową oraz ogólnymi problemami wyboru zawodu i przydatności zawodowej². Określone w ten sposób zawodoznawstwo jest więc nauką w znaczeniu funkcjonalnym i nauką w znaczeniu statycznym, a także dyscypliną teoretyczną. W znaczeniu funkcjonalnym obejmuje zespół czynności badawczych, w znaczeniu statycznym obejmuje zespół wytworów tych czynności (czyli zespół prawd poznanych), jako dyscyplina teoretyczna syntetyzuje wyniki badań dyscyplin szczegółowych budujących własną teorię rozwoju zawodów, do których należą m.in.: psychologia, pedagogika, socjologia, a także nauki ekonomiczne, medyczne czy też techniczne.

W znaczeniu wąskim natomiast, zawodoznawstwo rozumiane jest jako wiedza o zawodach, a ujęte statystycznie obejmuje wyniki czynności badawczych i poznane prawdy odnoszące się do poszczególnych zawodów³.

T. Nowacki traktuje zawodoznawstwo również jako interdyscyplinarny obszar wiedzy znajdujący się na pograniczu wielu nauk i tak też najczęściej rozumiane jest to pojęcie. Autor opisuje je poprzez sprecyzowanie celu badań zawodoznawczych, którym jest „rozpoznanie dokładne zawodów, opracowanie obrazów poszczególnych zawodów w wielostronnych stanowisk: ekonomiczno-gospodarczego, pedagogicznego, psychologicznego, socjologicznego. [...] Główną treść opisu zawodu stanowi dokładne wyszczególnienie zadań, jakie wykonuje dany pracownik, a w związku z tym opisanie jego czynności, sprzętów, urządzeń, narzędzi, maszyn, którymi się posługuje, umiejętności i wiedzy, które powinien posiadać, a w konsekwencji określenie poziomu przygotowania ogólnego i zawodowego”⁴.

¹ S. Szajek: *System orientacji i poradnictwa zawodowego*. Warszawa 1989, s.144–145.

² S. Szajek: *Orientacja i poradnictwo zawodowe*. Warszawa 1979, s.161, w: W. Rachalska, *Problemy orientacji zawodowej*, Warszawa 1987, s. 101.

³ Ibidem, s. 102.

⁴ T. Nowacki: *Zagadnienie poradnictwa i zawodoznawstwa*. Nauczyciel i Wychowanie 1972 nr 4, w: W. Rachalska, *Problemy orientacji...*, op. cit., s. 102.

Celem zasadniczym tak pojętego zawodoznawstwa jest gromadzenie interdyscyplinarnej wiedzy o poszczególnych zawodach, a także badanie i ujawnianie podstawowych tendencji w zakresie przemian zachodzących w treściach i strukturze tych zawodów pod wpływem rozwoju nauki i techniki.

Ogólnie rzecz ujmując, zawodoznawstwo to obszar wiedzy, który obejmuje podstawowe wiadomości o zawodach i przygotowaniu do ich wykonywania⁵. Głównym zadaniem tak pojętego zawodoznawstwa jest badanie, analiza i opisywanie zawodów, ze szczególnym uwzględnieniem analizy czynności zawodowych, warunków pracy oraz zadań pracowniczych. Ważne jest, iż oprócz opisów funkcjonalnych zawodów i prac zawodoznawstwo powinno obejmować również opis dynamiczny, wskazujący na tendencje i prognozy prawdopodobnych zmian w przyszłości⁶.

Zawodoznawstwo stanowi również podstawę budowania charakterystyk i profili zawodowych występujących w gospodarce narodowej, umożliwia klasyfikację zawodów i specjalności, określa kierunki i programy kształcenia zawodowego, tworzy podwaliny orientacji zawodowej i poradnictwa zawodowego⁷. Uszczegółwiając powyższe zadania można przedstawić je w sposób następujący:

- opisywanie zawodów według analizy czynności zawodowych, warunków pracy i zadań pracowniczych,
- ustalanie wiadomości i umiejętności charakterystycznych dla poszczególnych zawodów i specjalności,
- opracowywanie charakterystyk kwalifikacji stanowiących podstawę dla orientacji zawodowej, poradnictwa zawodowego i edukacji zawodowej,
- opracowywanie taryfikatorów kwalifikacyjnych dla poszczególnych stanowisk,
- dostarczanie innym naukom o pracy i gospodarce narodowej podstawowej wiedzy o strukturze zawodowej i jej przemianach,
- opis zmian zachodzących w treściach i charakterze pracy pod wpływem różnych czynników (np. postęp naukowo-techniczny, restrukturyzacja przemysłu itp.),
- stała obserwacja i określanie zmian w społecznej strukturze zawodów⁸.

Wiedza o zawodach oraz o przygotowaniu do ich wykonywania wykorzystywana jest do działań, których charakter pozwala określić je mianem działalności zawodoznawczej. Głównym celem tej działalności jest wyposażanie jednostki już od najmłodszych lat w wiedzę zawodoznawczą, która powinna w znacznym stopniu pomóc w świadomym i dojrzałym wyborze przyszłego zawodu, a także drogi do jego zdobycia.

W związku z reformą systemu oświatowego w Polsce nowego znaczenia nabrało pojęcie kształcenia prozawodowego, realizowanego głównie w nowym typie szkoły średniej – liceum profilowanym zawodowo, określanym jako celowo zorga-

⁵ S. Szajek: *System orientacji...*, op. cit., s. 41.

⁶ A. Bańka: *Zawodoznawstwo, doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy. Psychologiczne metody i strategie pomocy bezrobotnym*. Poznań 1995, s. 20.

⁷ Z. Wiatrowski: *Podstawy pedagogiki pracy*. Bydgoszcz 2000, s. 82.

⁸ E. Podoska-Filipowicz: *Podstawy zawodoznawstwa, orientacji i poradnictwa zawodowego*. Bydgoszcz 1996, s. 9.

nizowany proces edukacyjny, zakładający przygotowanie ogólnozawodowe w powiązaniu z wybranym układem zawodów i specjalności, stanowiący etap wstępny w dążeniu do kwalifikacji i kompetencji zawodowych⁹.

Jednym z głównych przejawów działalności zawodoznawczej w zakresie kształcenia przedzawodowego jest wychowanie przez pracę. Jest to zamierzony i celowo zorganizowany rodzaj działalności wychowawczej, którego cechą szczególną stanowi wykorzystywanie roli pracy w procesach oddziaływania na jednostkę i dokonywania zmian w jej osobowości¹⁰.

Problematyka wychowania przez pracę jest aktualna w każdym okresie życia człowieka, dlatego też rozpatruje się ją w różnych okresach rozwoju i środowiskach życia jednostki. Prawidłowo zorganizowany proces wychowania przez pracę rozpoczyna się w rodzinie i to bardzo wcześnie, następnie realizowany jest: w okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym, w szkole ogólnokształcącej (podstawowej, gimnazjalnej oraz licealnej), w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, w organizacjach młodzieżowych, w okresie kształcenia zawodowego, w okresie studiów wyższych, jak również w okresie aktywności zawodowej człowieka.

Zdaniem T. Nowackiego, główną zasadą wychowania przez pracę powinno być „włączanie dzieci od najmłodszych lat w powszechny, społeczny proces pracy do przygotowania obywatela-pracownika, umięjącego współdziałać w codziennym stwarzaniu życia kulturalnego”¹¹.

Kolejnym ważnym przejawem działalności zawodoznawczej jest kształcenie ogólnotechniczne. Jest to zamierzony i celowo zorganizowany rodzaj działalności pedagogicznej opartej na wykorzystywaniu roli techniki w procesach oddziaływania na jednostkę i dokonywania zmian w jej osobowości oraz kształtowania kultury technicznej. Kształcenie ogólnotechniczne stanowi nieodzowny składnik kształcenia ogólnego dzieci i młodzieży oraz warunek wszechstronnego rozwoju osobowości człowieka.

Orientacja i poradnictwo szkolne oraz zawodowe jako przejaw działalności zawodoznawczej wyraża się przede wszystkim w pomocy młodzieży w wyborze zawodu, głównie przez naukę w szkole. Analizując powyższe działania nie można ominąć tych, które związane są z pojęciem „reorientacji zawodowej”, stanowiącym wprowadzenie w problematykę zawodoznawczą. Traktuje się je jako układ przypadkowych i celowych oddziaływań, umożliwiających jednostkom zdobycie wiedzy o zawodach. Chodzi tu przede wszystkim o działania w domu rodzinnym, w przedszkolu i nauczaniu początkowym. Następująca po niej „orientacja szkolna i zawodowa” obejmuje m.in. bardziej systematyczne zapoznawanie z zawodami o zasięgu masowym, realizowane wśród uczniów szkół ogólnokształcących (gimnazjalnych

⁹ Ibidem, s. 185.

¹⁰ S. Szajek: *Revolucja naukowo-techniczna a wychowanie przez pracę i kształcenie politechniczne*, w: S. Szajek, H. Wolffgramm (red.): *Wychowanie przez pracę i kształcenie politechniczne w warunkach rewolucji naukowo-technicznej*, Poznań 1982, s. 10.

¹¹ T. Nowacki: *Rola i zadania systemu oświatowego przygotowaniu do uczestnictwa w społecznym procesie pracy*. Kwartalnik Pedagogiczny – 1974 nr 4, w: Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki...*, op. cit., s. 128, jak również T. Nowacki: *Praca i wychowanie*, Warszawa 1980, s. 311.

i licealnych). Tak więc preorientacja i orientacja zawodowa to określone etapy związane z działalnością zawodoznawczą na rzecz przygotowania ucznia do wyboru zawodu, przy czym preorientacja stanowi etap pierwszy, który obejmuje uczniów w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, a orientacja w etapie drugim, obejmującym uczniów stojących przed wyborem odpowiedniej szkoły ponadpodstawowej, zawodowej lub wyższej, a co za tym idzie – przyszłego zawodu.

Orientacja zawodowa obejmuje całokształt zabiegów wychowawczych, mających pomóc młodzieży w samodzielnym, właściwym i uzasadnionym wyborze zawodu¹². Stąd działalność zawodoznawczą w tym zakresie stanowią będą wszelkie działania służące realizacji takich zadań jak: wyposażanie człowieka w wiedzę o zawodach i drogach zdobywania go, kształtowanie umiejętności samooceny oraz względnie stałych zainteresowań zawodowych, kształtowanie właściwego stosunku do pracy i wyrabianie podstawowych umiejętności i sprawności niezbędnych w pracy zawodowej.

Istnieje tendencja do łączenia ze sobą orientacji zawodowej i poradnictwa zawodowego, które rozumiane jest bądź jako ostatni etap orientacji zawodowej, bądź jako metoda działania polegająca głównie na udzielaniu rad i niesieniu pomocy w podjęciu świadomej, swobodnej i prawidłowej decyzji dotyczącej wyboru zawodu i drogi prowadzącej do uzyskania odpowiednich w danym zawodzie kwalifikacji¹³. Poradnictwo zawodowe stanowi więc jeden z etapów orientacji zawodowej i tak rozumiane występuje wówczas, gdy osoba wybierająca przyszły zawód dysponuje już pewną określoną wiedzą o sobie samej i wybieranym przez siebie zawodzie, czy grupie zawodów, wśród których musi dokonać wyboru i zgłasza się do doradcy po zindywidualizowaną pomoc w podjęciu ostatecznej decyzji. Działalność zawodoznawcza w tym zakresie wspiera więc działalność z obszaru orientacji zawodowej i można ją rozumieć jako: „działalność dotyczącą udzielania osobom młodocianym i pełnoletnim indywidualnych porad opartych z reguły na wynikach jednostkowych badań (np. lekarskich, psychologicznych) w zakresie prawidłowego wyboru zawodu, przygotowania zawodowego, doboru odpowiedniego miejsca i stanowiska pracy, doskonalenia lub zmiany kwalifikacji”¹⁴.

Różnorodność oraz zasięg terenów, na których realizowana jest działalność zawodoznawcza, jak również jej interakcyjność ukazują, że proces ten realizowany jest niemalże w każdym okresie życia człowieka. Dlatego można mówić o działalności zawodoznawczej:

- w środowisku rodzinnym, gdzie kształtują się pierwsze zainteresowania pracą zawodową – realizowanej poprzez wychowanie przez pracę oraz preorientację i orientację zawodową;
- w przedszkolu, również realizowanej poprzez wychowanie przez pracę, jak i preorientację oraz orientację zawodową;

¹² W. Rachalska: *Wybrane problemy teoretyczne*, w: M. Górbiel (red.): *Orientacja i poradnictwo zawodowe w szkole podstawowej*, Warszawa 1980, s.13.

¹³ W. Rachalska: *Problemy orientacji zawodowej*, Warszawa 1987, s. 20.

¹⁴ *Ibidem*, s. 69.

- w szkole ogólnokształcącej (podstawowej, gimnazjalnej i licealnej), dzielący się na okres wczesnoszkolny i nauczania systematycznego – główną rolę odgrywa tu preorientacja, orientacja szkolna i zawodowa oraz poradnictwo zawodowe, a także wychowanie przez pracę i kształcenie ogólnotechniczne oraz kształcenie prozawodowe (głównie w nowym typie szkoły średniej);

- w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, do których zalicza się przede wszystkim domy dziecka, internaty i świetlice, na terenie których realizowane jest głównie wychowanie przez pracę, jak i orientacja i poradnictwo zawodowe;

- w poradniach psychologiczno-pedagogicznych, realizowanej głównie poprzez orientację i poradnictwo zawodowe;

- w przychodniach medycyny szkolnej, gdzie określa się przydatność zawodową kandydata ze względu na jego warunki psychofizyczne, fizjologiczne i zdrowotne, realizowanej przede wszystkim poprzez orientację i poradnictwo zawodowe;

- w organizacjach młodzieżowych (głównie w ZHP), której głównym przejawem jest wychowanie przez pracę, jak również orientacja i poradnictwo zawodowe;

- w okresie kształcenia zawodowego, a także w okresie studiów wyższych, realizowanej głównie poprzez wychowanie przez pracę, kształcenie ogólnotechniczne (przede wszystkim w nietechnicznych szkołach zawodowych na przedmiotach ogólnotechnicznych oraz w odpowiednich kołach zainteresowań), a także poprzez orientację i poradnictwo zawodowe;

- w okresie aktywności zawodowej człowieka, gdzie orientacja i poradnictwo zawodowe, a w szczególności doradztwo zawodowe, reorientacja zawodowa i selekcja zawodowa stanowią główne jej przejawy.

Działalność zawodoznawczą cechuje również różnorodność i bogactwo form, z których zdecydowana większość charakterystyczna jest dla orientacji i poradnictwa zawodowego.

Reasumując powyższe rozważania nasuwa się stwierdzenie, iż działalność zawodoznawczą można uznać jako pojęcie, dla którego zawodoznawstwo stanowi teoretyczną podstawę do rozważań, zaś jego praktyczny wymiar stanowią działania wchodzące w zakres obszaru kształcenia przedzawodowego, a także w pewnym stopniu kształcenia prozawodowego. Dlatego też działalność ta stanowi o wiele szerszy aspekt do rozważań nad prawidłowym przygotowaniem do wyboru zawodu niż powszechnie stosowana orientacja i poradnictwo zawodowe.

W związku z przemianami politycznymi i gospodarczo-społecznymi, jakie zaszły w Polsce w przeciągu ostatnich kilku lat, nastąpił wzrost zapotrzebowania przez ludzi młodych i dorosłych na pomoc w wyborze zawodu oraz kierunku przyszłego kształcenia. Gospodarka wolnorynkowa i wciąż zwiększające się bezrobocie w naszym kraju stanowią główną przyczynę, dla której trafność decyzji dotyczącej wyboru przyszłego zawodu jest niezwykle ważna i której konsekwencje mogą mieć w przyszłości ogromne znaczenie. Stąd ważne jest, aby działalność zawodoznawczą rozpatrywać w jak najszerszym aspekcie i stosować w możliwie najwcześniejszej fazie rozwoju jednostki.

Recenzent: Krzysztof Symela